

VV84
V.V. 376

MEDEDEELINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR
ZENDINGSWETENSCHAP

REDACTIE: Dr. A. M. BROUWER, Dr. F. J. FOKKEMA,
Dr. J. GUNNING EN Ds. JOH. RAUWS (Eindredacteur)

Met medewerking van Jonkvrouwe H. B. de la Bassecour Caan,
Dr. N. Adriani, Dr. J. R. Callenbach, Dr. J. A. Cramer, Ds. G. van der
Giesen, ir. Jan Willem Gunning, Ds. M. Lindenborn, Prof. Dr. H. M.
van Nes en de Zendingen der Samenwerkende Zendingcorporaties

65 ste JAARGANG

Adres voor Redactie en Administratie:
ZENDINGSBUREAU — OEGSTGEEST

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1312 0393

Onder de Toradja's van Rante Pao.*)

Door A. A. VAN DE LOOSDRECHT.

Aardrijkskundige beschrijving.

De Onderafdeeling Rante Pao, administratief ingedeeld bij de afdeeling Loewoe, Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden, ligt op ongeveer 3 gr. Z. Br. en heeft als zoodanig een afwisseling van moessons als in de zuidtropische zône: April tot October den drogen, October tot April den natten moesson. Een scherpe afscheiding tusschen de moessons bestaat echter niet.

In het Oosten grenzende aan de Onderafdeeling Paloppo (Loewoe), is Rante Pao door een bergketen van 1200 tot 2000 M. hoogte daarvan gescheiden. De voornaamste toppen in deze keten zijn de B.(oentoe) Poeang, B. Billa' en Baloeboe. De zuidgrens met de Onderafdeeling Makale wordt niet bepaald door bergen of rivieren. De Oostgrens met Mandar wordt slechts gedeeltelijk gevormd door de Salee (rivier) Masoepoe, terwijl de Noordgrens niet juist is aan te geven. De geheele streek daar is bedekt met oerwoud en onbewoond. Aangenomen wordt echter, dat de grens gaat over de B.Lada, B. Batoea en verder in Oostelijke richting tot aan de bronnen van de S. Masoepoe.

De onderafdeeling is het bronnenland van de Saloe S'adan te noemen. Ontspringende op den B. S'adan, mondt deze rivier uit in Straat Makassar benoorden Pare-Pare. Niet-

*) Door de Conferentie van Zendingen van den Gereformeerden Zendingsbond in Rante Pao en Makale werd, met goedvinden van Mevrouw de Weduwe A. A. van de Loosdrecht-Sizoo, de literaire nalatenschap van den Heer A. A. van de Loosdrecht, voor zoover deze op de Land- en Volkenkunde betrekking heeft, in mijne handen gesteld, met de bedoeling deze aantekeningen zoo mogelijk tot een of meer opstellen te verwerken, geschikt om te worden uitgegeven. Het hier aangeboden opstel had de heer Van de Loosdrecht blijkbaar voor de pers geschreven, maar het was nog niet voor de uitgave klaar gemaakt, zoodat ik aan den vorm (niet aan den inhoud) een en ander heb moeten veranderen. Zooveel mogelijk heb ik den stijl van den overledene bewaard.

ALB. C. KRUYT.

tegenstaande de S'adan tal van zijrivieren opneemt, is en blijft zij een bergstroom, en is dus onbevaarbaar. Tot de voornaamste zijrivieren moeten gerekend worden: de S. Nanggala (S.Saramboe), S. Malelo, S. Paniki, S. Baroepoe, S. Masoepoe; deze alle met hare zijtakken.

Het tot de onderafdeeling behorende landschap Rante Boea ligt in het stroomgebied van de Djene medje, die in de Golf van Bone uitmondt. Beide stroomgebieden zijn door een rug van ongeveer 800 M. hoogte gescheiden.

Is men het scheidingsgebergte van Palopo overgetrokken, dan daalt men af in een heuvelachtige hoogvlakte van een gemiddelde hoogte van 700 M. Deze hoogvlakte strekt zich uit tot aan de S. S'adan. Over het algemeen is het heuvel-land kaal en slechts begroeid met alang-alang en laag struikgewas. De kampongs liggen vrijwel alle op de hoogste punten, verscholen achter bamboeboschen. Tusschen de heuvels en op de hellingen vindt men meesterlijk aangelegde sawahs. Voor zoover de hellingen niet tot sawahs verwerkt zijn, dienen zij als weideplaatsen van de kudden karbouwen, bewaakt door jongens en meisjes.

Op den rechteroever van de S'adan wijzigt zich het karakter van het landschap geheel. Het heuvel-land gaat hier over in bergland, dat zich tot in Mamassa (Mandar) uitstrekt. Dit gebergte heeft een gemiddelde hoogte van 1200 M., waarop zich de B. Sesean, een rotsmassa van ruim 2100 M. hoogte, verheft. Andere hoge toppen zijn de B. Sopai (1282 M.), B. Karoea (ruim 3000 M.), B. Mamoelloe (1500 M.).

Hangt de B. Sesean in Noordelijke richting samen met de B. S'adan, B. Manoek en B. Lada, in Zuidelijke richting zet hij zich voort tot aan de Ambiso Alla' en Lienti-complexen.

Is de S'adan een bergstroom, niet minder is dit het geval met hare zijrivieren. Zijn in de vlakke gedeelten de oevers gemakkelijk begaanbaar, in het heuvel- en bergland zijn de rivieren diep ingesneden. Zoo vormt bijvoorbeeld de S. Baroepoe een ravijn van ongeveer 300 M. diepte. Als communicatiemiddel zijn de rivieren onbruikbaar. Zelfs in de vlakke gedeelten vindt men, dank zij de rotsmassa's, die uit de rivierbedding omhoog rijzen, gevaarlijke stroomversnellin-

gen. De verbinding tusschen de verschillende landschappen der onderafdeeling wordt dan ook gevormd door wegen, die van 2 tot 5 M. breed zijn. Het zeer geaccidenteerde terrein maakt een karretransport onmogelijk.

Historisch overzicht.

Analphabeet als de Toradja is, verliest de geschiedenis zich al spoedig in grijze overlevering. Roof en plundering waren aan de orde van den dag. Dan weer waren eenige kampongs in een onderlingen strijd gewikkeld, dan weer voerde het landschapshoofd oorlogen tegen een of meer van zijn kampongs. Aan deze onderlinge oorlogen kwam gedeeltelijk een einde na het optreden der Sidenrengers onder Manoro' Tjirocali, Manoro Lolo en Oewa Sitoeroe'. Na een verbond te hebben gesloten met Poeang Tarongko, het voornaamste hoofd uit Ma'kale, traden de Sidenrengers weldra gewelddadig op. Dank zij hun betere bewapening kostte het hun geen moeite de bevolking ten onder te brengen. Plat gebrande en leeg geroofde kampongs toonden den weg der zegevierende Sidenrengers. Toen nu ook Pong Tikoe, het landschapshoofd van Pangala', een verbond sloot met Oewa Sitoeroe, was hun overmoed grenzeloos.

Deze toestand bleef heerschen tot ongeveer 1897, in welk jaar de Patta Panggawa van Bone op het tooneel trad. De aanleiding van diens optreden was te wijten aan een roofpartij door Manoro' Tjirocali geleid. Een groote hoeveelheid koffie, aan Sajjid Ali, een Arabier van Palopo, toebehoorende, werd buitgemaakt. Na vergeefs bij den Datoe van Loewoe om hulp gevraagd te hebben, kreeg Sajjid Ali vergunning tot het invoeren van geweren, en begon hij nu op eigen hand den strijd tegen Manoro' Tjiroe.

In dien tusschentijd had de Datoe van Loewoe een verbond gesloten met Bone, en als gevolg hiervan werd de Patta Panggawa als krijgsoverste met de noodige hulptroepen naar Rante Pao gezonden. Weldra waren de Sidenrengers op alle punten verslagen en tot in Doeri teruggedreven. Rante Tajo en andere nederzettingen der Sidenrengers werden geslecht. Ook Pong Tikoe, die zijn bondgenootschap

met Oewa Sitoeroe' niet verbreken wilde, moest de macht van de Patta Panggawa ondervinden. Gesteund door Baroe-poe, Dende, Piongan en Rioe trokken de Boneërs tegen Pong Tikoe op en was deze al spoedig in zijn laatste schuilplaats teruggedreven. Den verderen strijd kocht hij af met 2000 rijksdaalders. Patta Panggawa keerde nu terug naar Rante Pao, waar Pong Tikoe zich bij hem meldde.

Na het vertrek van den Patta Panggawa kwamen de Sidenrengers weer terug, en werden de verschillende versterkingen weer in staat van tegenweer gebracht. Na ongeveer een jaar afwezig te zijn geweest, keerde de Patta Panggawa terug, doch nu zonder troepen. Vermoedelijk kwam hij als gezant van zijnen vorst om bezit te nemen van de Toradjalanden. Van toen af ten minste maakte de Datoe van Loewoe aanspraak op de Toradja-landen.

Op de nadering van den Patta Panggawa trokken de Sidenrengers terug, om na zijn vertrek weer binnen te vallen. Pong Tikoe had zich zijn bondgenootschap met Oewa Sitoeroe' goed ten nutte gemaakt, terwijl hij, dank zij de vriendschap van Poelang Omisa, zoon van den Imam van Tete-adji, een groot aantal geweren in handen kreeg. Verscheidene van die geweren waren afkomstig van Karaeng Tinggimae.

Steunende op zijn bondgenooten en zijn geweren trad Pong Tikoe nu gewelddadig op. Zelfs eigen familieleden waren niet veilig voor hem. Zijn neef Tandi Boea werd beoorloogd, terwijl zijn broer Paloelloe' gedwongen werd zijn vrouw af te staan. Gedurende het huwelijksfeest van Paloelloe' kwam Pong Tikoe met eenige gewapenden aanzetten, en dwong zijn broer zijn vrouw af te staan.

Geen wonder, dat Pong Tikoe algemeen gehaat was. In 1901 maakte hij zich door verraad meester van Awan, en van den Boentoe Batoe in Baroepoe. Inziende dat hij deze rotsvesting niet overweldigen kon, gelukte het hem eenige van zijn vertrouwelingen naar binnen te smokkelen. Na nog eenigen tijd het beleg om Boentoe Batoe te hebben geslagen, trok hij af, en stelde den Baroepoe-hoofden een bondgenootschap voor. Hoewel dit voorstel aanvankelijk van de hand gewezen werd, wist Pong Tikoe middels zijn vertrou-

welingen, een omkeer in de meeningen te bewerken en kwamen de Baroepoe-hoofden dan ook met hunne volgelingen uit de stelling. Op een teeken van Pong Tikoe wierpen zijn volgelingen zich op de niets kwaads vermoedende Baroepoeërs, en ving een waar moordtooneel aan. Mannen, vrouwen en kinderen werden over de kling gejaagd. Zoo strafte Pong Tikoe de hulp, aan de Boneërs verleend.

Nog was Pong Tikoe niet tevreden. De kampongs Baroepoe, Karongian, Sali-sali, Boetoe-boetoe, werden plat gebrand; de bevolking gedood of als slaven weggevoerd; de rijke koffietuinen buit verklaard. Nu werd Pong Moramba aangegrepen, en moest deze berusten in het verlies van Lolai, Mamoelloe en Saloe. Vervolgens wendde Pong Tikoe zich tegen Bitoeang. De komst der troepen in Maart 1906 dwong hem echter terug te keeren naar Pangala'.

Noch hoofden, noch bevolking dachten aan verzet. Pong Tikoe weigerde echter zijn opwachting te maken. Een patrouille naar Pangala' stootte op verzet. De actie tegen Pong Tikoe begon nu einde Juni 1906 met de verovering der bentengs op den Lalilondong en Ka'do. Boentoe Asoe en Tagari werden vrijwillig ontruimd. De weg naar Pangala' lag open. Tondon en Rinding Allo werden bezet, en het beleg voor Boentoe Batoe geslagen (einde Juni 1906). Stormvrij als deze rotsvesting was, werd tot uithongering en beschieting besloten. Het succes was echter gering, zoodat tot krachtiger middelen toevlucht genomen moest worden. Een mijngang werd gegraven, en nadat de werkzaamheden zoover gevorderd waren, dat de mijn gelegd kon worden, werd Pong Tikoe een ultimatum toegezonden. Het gevolg was, dat Pong Tikoe zich den 26en October 1906 overgaf.

Korten tijd daarna nam hij de vlucht naar de wouden van Awan. Door patrouilles opgejaagd, week hij eerst naar Bitoeang en daarna naar de Ambiso- en Alla'-stellingen uit. Na den val van deze stellingen in Januari en Maart 1907 vluchtte Pong Tikoe naar het toenmalige Noord-Bitoeang, waar zijn oom Matassak landschapshoofd was. Na den dood van Matassak verloor Pong Tikoe zijn laatsten steun, en werd hij in Juni 1907 gedwongen zich te onderwerpen. Vree-

zende dat verbanning volgen zou op zijn verzet, trachtte hij uit de gevangenis te Rante Pao te ontvluchten, welke poging hij met zijn leven betalen moest. De rust in de Toradjalanden was teruggekeerd.

Bevolking.

Omtrent zijn afkomst is de Toradja geheel in het onzekere. Vermoedelijk behoort de Toradja tot de Maleisch Polynesische stammen, hoewel het niet mogelijk is na te gaan, vanwaar de eerste bewoners kwamen. Dit is vermoedelijk uit het Noorden gebeurd. De woningen worden namelijk steeds Noord-Zuid gebouwd, ofschoon omtrent de reden hiervan geen verklaring gegeven kan worden. Over het algemeen is de bevolking krachtig gebouwd, terwijl men veel fijn besneden typen aantreft.

De gemiddelde lichaamslengte van de mannen is 1.65 M., die der vrouwen 1.55 M. De kleding is al zeer eenvoudig. Voor de mannen een tusschen de beenen doorgehaalde en om de lendenen gewonden doek (pio) en een wijde sarong (samboe). Deze sarong verlaat hem nimmer en dient zoowel tot kleeding als tot deken. De vrouwen dragen een sarong en een baadje. Bij het werken in de sawah of bij het bezoeken van de passers tevens een kort spanbroekje. Dit mag echter niet als een bewijs van zedelijkheid opgevat worden, want niets is minder waar.

Zoowel mannen als vrouwen dragen het haar lang. Bij de mannen worden de haren door middel van een touw (tali pakkaridi) bij elkaar gebonden. Dit touw is voor jongelieden van bamboebast gedraaid, voor ouderen van rotan, boombast enz. De vrouwen dragen het haar in een wrong gedraaid op het achterhoofd.

Kinderen blijven tot hun zevende jaar ongeveer spiernaakt rondloopen. Bij het intreden der puberteit krijgen de meisjes een broek. Zinnelijk als de bevolking is en dank zij het hoogst vrije verkeer tusschen jongens en meisjes, zijn zij beter op de hoogte van verschillende geslachtsfunctiën dan wel wenschelijk is.

Omtrent de afstamming bestaat de volgende

legende: Nadat Poeang Matoea de aarde geschapen had, volgde de schepping van een tweeslachtigen geest, Saoeng di Boeroeng. Hieruit kwam voort Datoe Loetoe, de eerste man. Deze Datoe Loetoe trad in het huwelijk met Datoe Atin, dochter van den hemelvorst Pong Boea Tabang, die weer geboren was uit de ontmoeting van hemel en aarde. Uit het huwelijk van Datoe Loetoe en Datoe Atin sproten zeven zonen voort, die echter den hemel bleven bewonen. Een kleinzoon van Datoe Loetoe, Nanoeroen di Langi, vestigde zich op het eiland Pongko, ergens heel ver weg in zee gelegen. Hier trad hij in 't huwelijk met Maringi di Likoe, geboren uit haar moeder Masapi (een zeenimf) en de zee. Uit het huwelijk van Manoeroen di Langi sproten weer zeven zonen voort.

Daar op 't eiland Pongko geen vrouwen waren, begaven deze zeven kinderen zich naar het bosch, en sneden zich een houten beeld, waarmee zij in 't huwelijk traden. Uit elk huwelijk sproten wederom zeven zonen voort.

Op het eiland Pongko waren niet genoeg sawahs en karbouwen, en daarom gingen deze 49 kinderen op reis. Zij kwamen na lange omzwervingen eindelijk in Rante Kaloea' aan. Deze kampong bestaat nog, en wordt als de bakermat van de bevolking van de onderafdeeling Rante Pao beschouwd.

Een achterkleinzoon van Manoeroen di Langi', Mindilalangan, trad in het huwelijk met Tonglosoegi. Hun zoon Palioeran vestigde zich op den Boentoe Napo in Dende', vanwaar uit de Noordelijke landschappen bevolkt werden. Palioeran trad in het huwelijk met Kiding-Langi, dochter van den hemelvorst Imba Taoe. Imba Taoe en zijn dochter hadden zich op den Sesean gevestigd, na langs een regenboog de aarde bereikt te hebben.

Nemen dus de noordelijke landschappen Bala, Pali, Bitoeang, Pangala', Koera, Seseng, Piongan, en Dende', Palioeran als stamvader aan, voor de overige landschappen Rante Pao, S'adan, Baloesoe, Nanggala, Tondon, Boentao', Rante Boea, Madandan en Oeloe Saloe is Malisanda, een oom van Palioeran, de stamvader.

Wat den godsdiens t aangaat, kan een kern van

monotheïsme niet ontkend worden. De Poeang Matoea, schepper van hemel en aarde, regeert en bestuurt het heelal, en heeft tot zijn beschikking een heirleger van lagere goden, dewata's. Dezen brengen de wenschen der bevolking aan den Poeang Matoea over. Bij offerfeesten wordt dan ook eerst aan den Poeang Matoea, daarna aan de andere dewata's geofferd.

Het geloof aan een leven hierna ma als bestaat bij de Toradja's. De geest van den doode verlaat het lijk uit het hoofd en begeeft zich naar kampong Poeja, waar hij weer sawahs bewerkt en karbouwen houdt. Een bestaan zonder sawahs en karbouwen is ondenkbaar.

Bij de offerfeesten (kande dewata) gaat de tomenawa voor en draagt het offer op. Al naar gelang van de beteekenis van het offerfeest worden een of meer karbouwen, dan wel varkens geslacht. Bij oogstfeesten bijvoorbeeld worden alleen varkens geslacht; bij andere ma'boegi, maro, enz., ook karbouwen. Bij doodenfeesten wordt echter nimmer aan de dewata's geofferd. De lijkenlucht maakt het offer onwelriekend, en dus ongevallig.

Een bepaalde heil kennen de Toradja's niet. Groote misdadigers kunnen na hun dood kampong Poeja niet binnentreden, en hun geest blijft tot schrik en nadeel der bevolking rondzwerven. In kampong Poeja is namelijk een benteng, waarin de soeroega boelawan (gouden huis) staat. De poort van de Soeroega boelawan is zoo klein, dat slechts één geest tegelijk binnen kan komen; nadert de geest van een misdadiger, dan wordt de poort gesloten. Als poortwachter doet dienst de geest van een buitengewoon goed man; deze poortwachter wordt Pong Lalondong pololondong genoemd.

Verder hecht de Toradja sterk aan het Godsoordeel, waaraan hij zich onvoorwaardelijk onderwerpt. Niet te ontwarren schuldkwesties worden door een hanengevecht beslist. Ook bij het ten strijde trekken werd het godsoordeel ingeroepen. Een stuk rietstengel werd in tweeën gespleten, en onder het aanroepen van Poeang Matoea en de dewata's door den tomenawa omhoog geworpen. Al naar gelang nu

van de gunstige of ongunstige ligging werd al dan niet tot den strijd besloten. In het laatste geval werd deze uitgesteld tot tijd en wijle de goden zich met den strijd vereenigen konden.

Ook kent de Toradja den e e d. Hierbij is hij echter zuiver passief. De eedsaflegging bestaat uit een vervloeking, zoo de beëdigde onwaarheid gesproken mocht hebben. De tomenawa plant namelijk 7 levende takjes en 7 doode takjes voor den te beëdigigen Toradja in den grond, waarna hij de dewata's aanroept; daarna zegt hij: „Moge uw leven, dat van uwe vrouw en kinderen tot in der eeuwigheid verdorren, evenals deze 7 (dooide) takjes, zoo ook uw sawahs en karbouwen, wanneer gij onwaarheid gesproken hebt; en moge uw leven, en dat van uwe vrouw en kinderen bloeien zooals deze 7 (levende) takjes, zoo ook uwe sawahs en karbouwen, wanneer gij waarheid gesproken hebt”.

Het g e t a l z e v e n speelt een groote rol in 't leven der Toradja's. Zoo hadden, als reeds gezegd is, de hemelvorsten telkens zeven kinderen. Verder kent de Toradja zeven hemelen, terwijl ook de aarde in zeven lagen is verdeeld. Op de bovenste laag wonen de menschen, op de andere de duivels, waarmee de mensch echter geen aanraking heeft. Verder bestaan er 7777 adat-bepalingen.

De Toradja is goedaardig van a a r d, goedlachs en weinig vechtlustig. Tot vertwijfeling gebracht is hij echter dapper tot in het roekelooze toe. Feestvieren is zijn grootste genoegen, en talloos zijn dan ook de motieven door hem aangegrepen om aan zijn lust tot feestvieren en dobbelen te voldoen. Dobbelen was een kanker in het leven van den Toradja; zijn kinderen en zijn eigen leven zette hij op 't spel. Na onze bestuursinmenging is hieraan echter paal en perk gesteld. Bij alle feesten vormt het eten den hoofdschotel. Al naar gelang van de maatschappelijke positie van den feestgever wordt een grooter of kleiner aantal karbouwen, varkens, kippen en honden geslacht. Het slachten van honden gebeurt echter slechts bij sommige feesten, zooals bijvoorbeeld het inwijden van een nieuw huis. Ook is het eten van hondenvleesch niet algemeen verbreid; slaven en slavinnen moesten daarvan nuttigen.

Behalve bij doodenfeesten wordt voor elk feest een offer gebracht aan de geesten om hen gunstig te stemmen. De rest wordt onder de feestgenooten verdeeld. Hoe verzot de Toradja op feestvieren is, blijkt hieruit, dat vóór het bewerken der sawahs, vóór en na het uitplanten van de zaaijst, na het voor de eerste keer wieden van de sawahs, bij het vruchtschieten der rijst, bij het rijpen van het gewas, voor en na het snijden van de rijpe vrucht, geofferd moet worden. Bij deze feesten worden alleen varkens geslacht. Hierbij mag niet vergeten worden, dat de Toradja bij uitnemendheid landbouwer is.

Liefhebber van varkensvleesch als de Toradja is, heeft het Mohammedanisme geen ingang kunnen vinden onder hen. Hoewel een zekere vrees voor den Boeginees nog wel bestaat, veracht hij hem diep, omdat de Boeginees geen varkensvleesch eet.

De Toradja is zeer los van zeden. Prostitutie van de vrouw, gehuwd en ongehuwd, is algemeen. Dat geslachtsziekten dan ook veelvuldig voorkomen, kan geen verwondering baren. Vruchtafdrijvende en de zinnelijkheid opwekkende middelen zijn algemeen bekend. Van de eerste soort wordt echter weinig gebruik gemaakt. De reden hiervan is, dat het recht naar het onderzoek van het vaderschap bestaat. Zelfs zal een getrouwde vrouw, zoo zij tengevolge van overspel zwanger is, er geen gebruik van maken, daar het kind in elk geval door haar man erkend wordt. Alleen wanneer een vrije vrouw tengevolge van geslachtsgemeenschap met een slaaf zwanger werd, ging zij tot het gebruik van afdrijvende middelen over, omdat de doodstraf op den inbreuk van deze pemali-bepaling stond.

Hoewel slavernij en pandelingschap afgeschaft zijn, wordt er nog zeer streng op toegezien, dat geen dochter van een to makaka (vrije man of vrouw) in 't huwelijk treedt met een slaaf (to kaoenan), dan wel een pandeling (to sandang sadan).

Onder pemali moet alles verstaan worden wat door de voorouders verboden is. Vele van deze pemali-voorschriften waren een belemmering voor de krachtige ontwikkeling

van handel en nijverheid. Langzamerhand is het aantal pemali-bepalingen verminderd en ze hebben nu nog slechts betrekking op de maatschappelijke verhoudingen van de verschillende standen der bevolking.

De Toradja kent namelijk de volgende m a a t s c h a p p e l i j k e s t a n d e n: To massang, rechtstreeksche afstammelingen van de hemelvorsten, wier bloed door huwelijken met lager geboren en nog niet besmet is. To pawa, afstammelingen van de stichters der kampong. To makaka, vrijen, geboren uit het huwelijk van een To massang en een To pawa. Hierbij moet de man een To massang zijn, omdat het huwelijk van een vrouwelijke To massang met een man van mindere geboorte verboden is. De To pawa, hoewel ook afstammende van de hemelvorsten, hebben hun bloed niet zuiver weten te bewaren. Zij zijn namelijk geboren uit een hemelvorst en een slavin. Anak pasese, geboren uit een huwelijk van een To makaka en een slavin, To sandang, pandelingen en To kaoenan, slaven.

Nimmer mag een vrouw van hogere geboorte een man van lagere geboorte huwen. Het omgekeerde is wel toegestaan. Ook is het verboden, dat een rijke vrouw in het huwelijk treedt met een armen man. Zet zij haar zin door, dan vervalt haar aanspraak op de nalatenschap van hare ouders. Rijkdom is macht, zoodat het sluiten van een huwelijk een kwestie van berekening is. Hoeveel een Toradja hierin gaat, moge uit 't volgende blijken: Het landschaps-hoofd van Nanggala trad in 't huwelijk met de weduwe van 't overleden hoofd, waardoor een groot deel der nalatenschap in zijne handen kwam. Na den dood van zijne vrouw huwde hij zijne stiefdochter, waardoor ook haar aandeel in de nalatenschap onder zijn beheer kwam. Rechtstreeks kan men echter geen recht doen gelden op de bezittingen zijner vrouw.

Een h u w e l i j k wordt nimmer in gemeenschap van goederen gesloten, zoodat bij echtscheiding ieder zijn oorspronkelijk deel terugkrijgt. Alleen wat staande het huwelijk verworven is, wordt verdeeld. De e r f e n i s k w e s t i e is al heel eenvoudig: Bij overlijden van den man of van

de vrouw worden, wanneer er geen kinderen zijn, de bezittingen gedurende het huwelijk verkregen, in twee gelijke deelen verdeeld. Het eene deel komt aan de(n) langst overlevende, het andere aan de familieleden van de(n) overledene. De bezittingen van vóór het huwelijk komen bij overlijden aan de familieleden van de(n) overledene.

Zijn er kinderen, dan wordt niet steeds tot een boedelscheiding overgegaan; zulks wordt door het landschapshoofd, de To pawa en de To makaka van de kampong van de(n) overledene, in verband met den leeftijd der kinderen, overwogen. Wordt tot een boedelscheiding besloten, dan wordt de geheele bezitting in twee gelijke deelen verdeeld. Het eene deel komt aan den vader of de moeder (de overlevende), het andere deel aan de kinderen gezamenlijk, hoe groot hun aantal ook zijn moge. Echter rust op de kinderen de verplichting om op het doodenfeest van hun overleden vader of moeder karbouwen te slachten, anders verliezen zij hun aandeel in de erfenis. Ook familieleden kunnen op het doodenfeest karbouwen slachten en krijgen daardoor aanspraak op een deel van de nalatenschap. Dat hierdoor ingewikkelde kwesties ontstaan kunnen, behoeft geen betoog.

Bij echtscheiding worden ook de goederen, gedurende het huwelijk verkregen, tusschen de echtelieden verdeeld, zoo er geen kinderen zijn. Zijn dezen er wel, dan krijgt elk van hen een deel der gezamenlijke bezittingen van hun ouders. Aan elk hunner wordt namelijk een sawah toegewezen, dan wel een of meer karbouwen. De toewijzing geschiedt of door de ouders, of door het landschapshoofd, den To pawa en den anak To makaka. Dit laatste heeft alleen plaats, zoo een der echtelieden niet genegen is in de echtscheiding toe te stemmen, en er toch wettige termen (overspel, moedwillige verlating enz.) aanwezig zijn. De rest der bezittingen wordt gelijkelijk verdeeld tusschen de ouders. Toewijzing der kinderen aan den vader of aan de moeder heeft nimmer plaats. De kinderen zijn geheel vrij in hunne keuze wie hunner ouders zij volgen willen.

Is een vrouw bij de echtscheiding zwanger, dan wordt bij de verdeling der goederen hiermede rekening gehouden.

Het deel voor den nog niet geborene is echter kleiner, dan dat der andere kinderen. Ook wordt dit deel genomen van hetgeen na de verdeeling aan den vader en aan de moeder is toegewezen.

Het verbreken van een trouwbelofte door den man wordt gestraft met de betaling van een sawah of van eenige karbouwen aan de versmade schoone. Verbreekt het meisje de trouwbelofte, dan moet zij, zoo zij in 't huwelijk treedt, 3 à 4 karbouwen aan den versmaden minnaar betalen. Is haar man daartoe niet genegen, dan wordt wederom de hulp van het landschapshoofd, den To pawa en den To makaka ingeroepen, en moeten beide partijen zich aan hunne beslissing onderwerpen. Desnoods worden de partijen daartoe met geweld gedwongen.

Ontkenning van de wettigheid van kinderen heeft nimmer plaats. Zooals boven reeds is aangestipt, wordt ook een kind, door overspel verwekt, door den echtgenoot erkend. Hierbij doet zich echter het eigenaardige geval voor, dat dusdanig kind (anak sangtepo; nararai) door twee vaders erkend wordt: door zijn werkelijken vader en door den echtgenoot zijner moeder; het heeft dus ook aanspraak op de nalatenschap van beide vaders. In het landschap Tondon wordt zelfs een kind, dat eenige jaren na de echtscheiding geboren wordt, nog door den gescheiden man als het zijne erkend. Dit gebeurt steeds, zoolang, totdat de gescheiden vrouw weer in het huwelijk getreden is. De kinderen, geboren gedurende en na dat huwelijk, komen dan ten laste van den tweeden echtgenoot.

Buiten den echt geboren kinderen worden eveneens door den verwekker er van erkend, zoo de moeder dengeen aanwijst, met wien zij gemeenschap heeft gehad. Is zij omtrent den werkelijken vader in het onzekere, dan wijst zij een van haar rijkste minnaars aan, die dan ook het kind als het zijne erkend.

Het sluiten van een huwelijk is mede heel eenvoudig. Wel bestaan er in de landschappen onderling kleine verschillen in de huwelijksadat, maar over het algemeen is de gang van zaken de volgende: De trouwlustige man of jon-

geling zendt aan zijne uitverkorene een zakje met sirih. Dit wordt al dan niet geaccepteerd, waarmee het huwelijksaanzoek staat of valt. Door de ouders van het meisje wordt nu het voor en tegen van het aanzoek overwogen, waarna zij hunne meening daarover te kennen geven. Slechts in enkele gevallen wordt op het meisje pressie uitgeoefend, bijvoorbeeld wanneer een rijke erfdochter met een armen man in het huwelijk zou willen treden. Bestaan er geen bezwaren tegen het huwelijk, dan wordt hiervan aan den candidaat kennis gegeven.

Na eenige dagen, soms reeds den volgenden dag, begeeft de jongeling zich naar de woning zijner uitverkorene, al dan niet vergezeld van eenige vrienden en den tomenawa (priester). Bij het verlaten van zijn huis, en bij aankomst aan de woning zijner bruid, wordt 's hemels zegen ingeroepen. In het landschap Bitoeang begeeft de bruidegom zich steeds onvergezeld naar de woning van het meisje.

Het oogenblik, waarop het huwelijk gesloten heet te zijn, is in de verschillende landschappen niet hetzelfde. In Bala en Pali worden de jongelieden geacht gehuwd te zijn, zoodra de tomenawa, nadat hij een varken aan de dewata's heeft geofferd, een weinig bloed van het offerdier tusschen de oogen van bruid en bruidegom gestreken heeft. Dit offer wordt in den regel denzelfden dag of uiterlijk den dag na 't bezoek van den bruidegom gebracht. In Bitoeang begeeft de bruidegom zich 's avonds naar de woning zijner aanstaande, en blijft daar overnachten. Hebben beiden gemeenschap gehad, dan wordt het huwelijk als gesloten beschouwd. Gelet op het zinnelijk karakter van den Toradja, komt het nimmer voor, dat in zulk een geval geen gemeenschap plaats heeft, te meer daar het zich onthouden als een schande wordt aangerekend.

In Pagala' weer heet het huwelijk gesloten te zijn, zoodra de bruidegom de trap van de woning der bruid opkomt. In Baloesoe en Rante Pao is het huwelijk gesloten, zoodra de vrouw de woning van den man is binnengetreden. In Nanggala, Boentao' en Rante Boea is het huwelijk gesloten, zoodra voor de eerste maal de huwelijksgemeenschap in de

woning van den man heeft plaats gehad. Het in de woning van den man verblijven is dus op zichzelf niet voldoende.

Den morgen volgende op den huwelijksnacht, wordt een kip geslacht en aan de dewata's geofferd. Al naar gelang van den welstand van wederzijdsche ouders van het jonge paar, worden daarna een grooter of kleiner aantal dieren geslacht en duren deze huwelijksfeesten (maro-maro) korter of langer tijd. Het voornaamste van het feest is weer het eten en drinken. De genoodigden worden op rijst, kip, varkens- en karbouwen vleesch onthaald, en de toewak wordt niet vergeten. Tooneelen van dronkenschap en de gevolgen daarvan zijn vooral in de avonduren niet zeldzaam. Hierdoor wordt het hoogst vrije verkeer tusschen de beide geslachten nog meer in de hand gewerkt. Nimmer wordt het eene vrouw als schande aangerekend vóór het huwelijk omgang met mannen te hebben gehad. De dansmeisjes, die ook op zoo'n feest aanwezig zijn, vormen geen bepaalde klasse. Allen, die de dansen kennen, en daartoe worden uitgenoodigd, doen hieraan mee.

Werden reeds eenige o f f e r f e e s t e n genoemd, die betrekking hebben op den sawahbouw, andere feesten zijn het ma'boegi', waarbij om een goeden oogst en om bescherming tegen ziekten wordt gevraagd; het meraoek, waarbij een groote winst op den verkoop van padi wordt afgesmeekt; het dikoe'koe', waarbij voor de eerste maal het haar van meisjes wordt afgeknipt; het mangowong, waarbij een gelofte wordt gedaan in geval van ziekte of bij eene bevaling; en ten slotte de d o o d e n f e e s t e n. Al naar gelang van den rijkdom van de(n) overledene, zijn laatstgenoemde feesten minder of meer uitgebreid.

Heeft de overledene geen bezittingen en ook geen familieleden, dan volgt de begrafenis dadelijk na het overlijden (dibawa bongi = 's avonds brengen). Als doodskleed wordt dan ook de dagelijksche kleeding gebruikt. Heeft de overledene bezittingen, karbouwen, varkens of kippen, dan wordt op den avond van het overlijden een karbouw, een varken of een kip geslacht, (didoja) al naar gelang van hetgeen de overledene heeft.

Het lijk wordt gewasschen en in witte doeken gewikkeld, waarbij het aangezicht ongedekt blijft. De lijkwassching geschiedt steeds door mannen, en bestaat hierin, dat op het hoofd (niet op het gelaat) en op de voeten een weinig water gesprenkeld wordt, waarin citroenbladeren geweekt zijn. Het lijk wordt niet uitgekleet, maar het witte katoen wordt over de dagelijksche kleeding, welke de doode aan heeft, gewikkeld.

Op den morgen, volgende op den dag van het overlijden, wordt weder een karbouw geslacht, dan wel een varken of een kip (dipaladarai of disangalloi). De lijken van slaven en armen worden dan naar het graf gebracht. Voor rijken volgen nu nog een reeks plechtigheden. Na het doja wordt het lijk verplaatst naar de Zuidzijde van de woning, en daar op een bale-bale gelegd (dipoeli). Onder het lijk zijn eenige bamboes of potten geplaatst om het lijkevocht op te vangen. Zoodra het lijk tot ontbinding overgaat, worden mond en neusgaten met kapok dichtgestopt.

Het lijk is nu in gekleurde doeken gewikkeld, waarbij het gelaat steeds onbedekt blijft. Ook bij gelegenheid van dit inwikkelen worden varkens en karbouwen geslacht. Den volgenden dag wordt het lijk weer naar de gewone slaapplaats van de(n) overledene gebracht (dibatang), en tegen den wand geplaatst. Nadat weer een varken of een karbouw geslacht is, wordt het lijk geheel en al, dus ook het gelaat, in gekleurde doeken gewikkeld en in een kist gelegd (dipatina kajoe mate). Het hoofd wordt naar het Zuiden gekeerd, omdat anders ziekten zouden uitbreken.

Den volgenden dag wordt een wand aangebracht aan de vrije zijde van het lijk (dirinding), waarbij weder een varken of een karbouw dient geslacht te worden. Na nog drie dagen worden de bamboes en potten, die het lijkevocht hebben opgevangen, weggenomen (dibentang) en in huis bewaard. Als later het lijk naar de offerplaats wordt gebracht, wordt dit lijkevocht meegenomen. Ook bij het bentang moet een varken geslacht worden.

Negen dagen later moeten verscheidene varkens en karbouwen het leven laten (dipakande), en heeft een feestmaal-

tijd plaats. Hierna kan het lijk naar omstandigheden nog jarenlang in huis blijven. Is eindelijk tot de definitieve begrafenis besloten, dan wordt het lijk uit de kist genomen (diaroi) en gedurende drie dagen onder een rijstschuur gezet (dipaloö rokko litak = verhuizen naar de aarde). De doodkist, die altijd van kajoe kani gemaakt moet zijn, wordt weggegooid.

Vóórdat het paloö rokko litak geschiedt, moeten op de offerplaats de lakke-lakkean (lijkenhuis) en de bal'akajan opgericht zijn. De bal'akajan is een hooge stellage, van waar af het vleesch van de geslachte dieren verdeeld wordt. Hiertoe klimt de To mantawa langs een ladder naar boven. Aan een touw wordt het te verdeelen vleesch omhoog getrokken, en vervolgens aan den een of ander toegewezen.

Na dus drie dagen onder de rijstschuur gelegen te hebben, waarbij dag en nacht klaagliederen worden gezongen, wordt het lijk op een draagbaar (pandoeng) naar de offerplaats gebracht (paloö rokko pebala'kajanan). Deze draagbaar bestaat uit een smalle, op vier pooten staande bale-bale. Aan weerszijden er van zijn planken aangebracht, en hierop eenige stokken gelegd. Op deze stokken komt het lijk te liggen, zoodat het de bale-bale niet raakt. Aan weerszijden van de draagbaar wordt een draagstok (sarigan) bevestigd. Soms wordt boven het lijk nog een dakje aangebracht, dat met veelkleurige doeken, die reeds jarenlang in het bezit van de familie van den doode zijn, gedekt wordt. Deze doeken (mawa) gaan als erfstukken op de nagelaten betrekkingen van den doode over en vertegenwoordigen een groote waarde. Men vindt onder deze mawa's dikwijls zeer mooi oud batikwerk. Als dragers van de baar mogen alleen familieleden van den overledene dienst doen, in geen geval slaven. Bij zeer rijke lieden volgt de weduwe het lijk in een geheel gesloten draagstoel. Zij mag dan alleen door haar eigen familieleden gedragen worden, bloedverwanten van haar overleden man mogen dit werk niet doen. Is de overledene een vrouw, dan volgt haar man het lijk op dezelfde wijze. Was de man ongehuwd dan kan hij een slavin in een draagstoel laten volgen, maar dan wordt zij ook door slaven

gedragen. De man of de vrije vrouw, die op deze wijze het lijk volgt, heet To baloe, terwijl de slavin To ma'kampa genoemd wordt.

Gewoonte was, dat het lijk nu eenige maanden in het lijkenhuis bleef, gedurende welken tijd er flink gedobbeld werd, totdat eindelijk de tijd is aangebroken, dat het lijk grafwaarts gedragen zal worden (dipeawai). Maar van tevoren moeten weer eenige karbouwen en varkens worden geslacht.

Nimmer worden de lijken in een kuil in den grond gelegd. Het graf is of een natuurlijke grot of een in de rots uitgebeiteld gat. Het maken van deze graven is lang niet ieders werk. In Rioe zijn een achttal mannen, die van dit handwerk bestaan. Hebben de rijken een eigen grafkelder, de armen worden in een gemeenschappelijk graf bijgezet. Ter bestemder plaatse aangekomen, hangt een der nagelaten betrekkingen het lijk op zijn rug, en klimt hiermede tegen de rotsen omhoog. Is het niet mogelijk het lijk op deze wijze in het gat te brengen, dan wordt het met een touw naar boven geheschen.

Is het lijk bijgezet, dan wordt de opening van de grot afgesloten. Aan de(n) overledene wordt ook nog een hoed meegegeven. Die hoed is immers noodig bij het werken in de sawah. Verder wordt na afloop van de begrafenis nog een varken geslacht, waarmede de geheele plechtigheid is afgelopen. Zooals reeds is opgemerkt, wordt bij doodenfeesten nimmer aan de dewata's geofferd, maar alleen aan den geest van den overledene. Deed men dit niet, dan zou die geest tot schade van de kampongbewoners blijven rondzwerven. Wanneer het lijk van iemand, die zich gedurende de vroegere onderlinge oorlogen als een held onderscheiden had, naar de offerplaats werd gedragen, werd dit voorafgegaan door voorvechters. Bewapend met lans en zwaard dansten zij voor het lijk uit, en hielden spiegelgevechten. Deze voorvechters hebben bij voorkeur een rooden broek aan, waarop munten zijn bevestigd. Om hun lichaam hebben ze een kleurigen band gewikkeld, waarin aan de linkerzijde van het lichaam een stok steekt, die versierd is met bokken-, paar-

den- of menschenhaar. Deze stok (bembe') dient alleen als versiersel. Om den hals hebben zij een ketting van varkens-tanden (tora-tora) en op het hoofd een hoed van rotan gevlochten en versierd met karbouwen-horens en een pluim van bokken- of menschenhaar (songko' tandoek gallang). Ook mogen deze voorvechters (to ma'randing) een band van een varensort (potok), of wel van een bepaald soort gras (padang-padang) om het hoofd dragen. Dit waren teekenen van dapperheid.

Zooals men ziet is het begraven van een lijk niet zoo'n eenvoudige zaak. Dat menigeen zich hierdoor in schulden steekt, is duidelijk. Om dit zooveel mogelijk te voorkomen, laat men het lijk dikwijls jarenlang in huis liggen, vóórdat men het naar de offerplaats brengt.

Wat het Bestuur aangaat, het volgende: Onder leiding en toezicht van den Europeeschen bestuursambtenaar, regeeren de landschapshoofden in hun gebied. Sedert onze bestuurs-inmenging staat aan het hoofd van de kampong een kamponghoofd. Voordien werd het bestuur in de kampong uitgeoefend door den To pawa en den Anak to makaka. Ook nu wordt in alle gewichtige kwesties de kampong betreffende, hun oordeel gevraagd.

Misdrijfzaken worden door de Inheemsche Rechtbank, waarin de landschapshoofden zitting hebben, berecht. Als voorzitter en leider van deze rechtbank treedt de Europeesche bestuursambtenaar op.

Een landschapshoofd kan zijn To makaka, Parengé' of Poeang. Is de man niet van adel, dan heeft hij den titel van To makaka. Een Parengé' is van adel. De landschapshoofden van Pali en Bala voeren eveneens den titel van Parengé', zonder evenwel van adel te zijn. Ten einde meer macht uit te oefenen tegenover de Sidenrengers, benoemden de verschillende To pawa eertijds een hunner tot algemeen hoofd, en werd aan hem het gezag overgedragen (rengé' = op 't hoofd dragen). Poeang worden diegenen genoemd, die van goddelijke afkomst zijn. Hoewel dit met Ne' Matandoeng, Poeang Labba, Ne' Masangka' en Boelo niet het geval is, worden zij in hun land Baloesoe en S'adan toch Poeang

genoemd. Eertijds werden de voorouders van Ne' Matandoeng, Poeang Labba, Ne' Masangka' en Boelo niet het geval is, worden zij in hun land Baloesoe en Sa'dan toch Poeang genoemd. Eertijds werden de voorouders van Ne' Matandoeng en Poeang Labba „ambe", vader, genoemd. Nadat de Datoe van Loewoe een zekeren Opoe Limbong als gezant naar Baloesoe gezonden had om een verbond te sluiten, kregen de voorouders van Ne' Matandoeng en Poeang Labba den titel van Poeang. Omdat die titel hun dus door den Datoe van Loewoe geschonken was, ontstond de gewoonte deze 'To makaka's Poeang te noemen.

Aanteekeningen op „Onder de Toradja's van Rante Pao", van A. A. van de Loosdrecht.

Door Dr. H. VAN DER VEEN.

Blz. 42. Boentoe Billa'. „Billa'" beteekent „bamboemesje". — Boentoe Poeang. Poeang is „heer", een zeer hooge adellijke titel, in de namen van de gewone to makaka tot Pong samengetrokken. — Baloeboe, „watervat", Boeg. — Boentoe Lada. Lada „peper". Boentoe Batoea. Batoea = Matoea, „oud", in Rongkong batoa. Poeang Batoa = Poeang Matoea in Rante Pao en Makale. — Sa'dan is de naam van de rivier en het landschap en den berg.

Blz. 43. Saloe Saramboe. Saramboe, „waterval"; ramboe, „rook". — Saloe Panimi. Paniki, „vleermuis". — Rante Boea, „vlakte van Boea", was oudtijds onderhoorig aan Boea, het ten Zuiden van Paloppo gelegen vasalrijkje van Loewoe. — Djene Maedja, „de roode rivier", Boeg. — P. Sesean. Sese, „in tweeën deelen". — B. Karoea, „het achtergebergte". — B. Manoek. Manoek, „kip".

Blz. 44. Pangala', „bos", vgl. de Alas-landen, Jav. alas. — Sajjid Ali, Tor. Se' Ali. — Piongan. Piong, „rijst in een bamboe gaar stoven". — Pong Tikoe. Tikoe, „omgeven".

Blz. 45. Tandi Boea'. Tandi, „onderlaag van iets, steunsel

van onderen"; boea' gebied dat eenzelfde rijstadat volgt. — Palloeloea', „iemand ruw in zijn optreden, die alles vertrapt wat hem voor de voeten komt". — Rioe, „gras".

Blz. 45. Sali-sali, bamboevloertje" waarop de zieken die op 't maro-feest behandeld worden, plaats nemen, en van beneden met een brandende fakkel bezwaaid worden". — Boentoe Batoe, „steen berg".

Blz. 46. Boetoe-boetoe, „heuveltje", verkleinwoord van boentoe. — Pong Maramba. Maramba, „degeen, die alarm slaat bij gevaar". — Lolai. Lola, „verjaren". — Ka'do, „zaad" = ta'nak = banoe (benih). — B. Asoe. Asoe, „hond". — Tagari, „een plant met lange spitse bladen; de wortel is geurig, wordt bij het offer aan de dewata's gebrand". — Rinding Allo, „wand van de zon". — Alla', tusschenruimte". Matasak, „rijp".

Blz. 47. Tali pakkaridi'. Karidi', „twijnen".

Blz. 48. Datoe Loetoe, „de voorvader van de kapok". — Saoeng, „vechten van een haan". — Pong Boea tabang. Tabang, „een plant, croton, drakenbloed". Rante Tabang (landschap Rante Balla, onderafd. Paloppo) is de bakermat van de familie van Poeang di Renge', voorvader van Palalo (jong Christen landschapshoofd), van wien volgens Palalo's beweren, alle Poeang-geslachten van Ma'kala afstammen. — Manoeroen di Langi, „uit den hemel neergedaald". In dezen ouden naam is het woord toeroen, neerdalen", in het tae' bewaard gebleven; in de huidige taal wordt daarvoor mengkalao gebezigd. Manoeroen di Langi' is de stamvader van Poeang Tarongko en Pong Panimba, landschapshoofd van Kesoe; hij is een mythisch wezen. — Masapi, „paling". — Pongko, „dooden". — Maringi di Likoe, waarsch. marengé, „rechten, gebieden". Likoe, „diepe kolk"; een priester gaf mij den naam op als: Marin di Likoe. — Rante Kaloea', „ruime vlakte", kaloea', vgl. Mal. loeas. — Rante Pao, „de manggavlakte"; pao = mangga. — Tonglosoegi. Soegi, „rijk", tonglo, „hoog". — Imba taoe; imba = rimba, „waaïen met de hand". — Bala, „ruimte onder het huis, vroeger als stal gebruikt" = soeloek. — Pali, „verbannen". — Baloesoe, „armband van witte schelp gemaakt": komba baloesoe. —

Tondon, „rug van een mes, enz.” Tondon oema, „hooge kant van een sawah”. — Ma' dandan „op een rij staan”. Oeloe Saloe, „oorsprong van de rivier”.

Blz. 49. Ma'boegi', wellicht „doen als de Boegineezen”; het ma'boegi-feest is misschien van Boegineeschen oorsprong; ma'boegi', „trillen; boe'giran, „trillend”; ook naam van een vogel; boegi'ran, geel van kleur, van de grootte van een duif. — Maro-feest, een soort sjamanistisch feest; maro, „gek”. — Pong Lalondong. Londong, „haan”; in Rante Balla het zielenland: Lalondong genoemd. — To menawa = to minaa (Rante Pao), „de bezielde”; menaa (R. Pao), „ademen”.

Blz. 52. To pawa, R. Pao paa, „machtig”. — Massang, „echt, onvermengd”, b.v. boelaan mamassang, onvermengd goud; Balanda mamassang, een Hollander van zuiver bloed. — Anak pasese, „deel kinderen”; sese, „deelen”.

Blz. 54. Anak sangtepo. Sangtepo, „een vierde”; waarsch. voor 2 deelen aan de moeder behoorend, voor 2 deelen aan twee vaders. — Nararai, eig. „met bloed bestrijken”, hier: „als zijn bloed erkennen”.

Blz. 56. Maro-maró, mij niet bekend als benaming voor het huwelijksfeest; dat heet ma'kapa'. Meraoek. Raoek = rok, „met een lans steken”; het feest wordt dus genoemd naar de dieren, karbouwen, die met de lans geslacht worden. — Koe'-koe', „afknippen van het haar”. Mangowong, Pao mangoong. Oong, „gebruiken”. Oongan, „gereedschap” ongan, „schaduw”.

Blz. 57. Disangalloi „hetgeen op 1 dag geschiedt”; te Rante Pao wordt deze vorm slechts in de gewone beteekenis gebezigd van werk, hetgeen in 1 dag gereed komt. RPao: dipassangallo, als term voor de ceremonie van het doodenfeest. — Dibatang, eig. „tot een batang, stam, een uitgestrekt lichaam maken”; het lijk wordt dan weer uitgestrekt, nadat men het tevoren overeind heeft doen zitten, tegen den wand van het huis gericht: dipesare. — Dipatama, „inleggen, indoen”, eig.: doen ingaan. Pa-vorm van tama, ingaan. — Dibentang, „water afleiden”; weghalen van iets, dat het water opving. Dipakande, „te eten geven”.

Blz. 58. Aro, „iets halen uit een bak, mand”. — Dipaloo, „doen gaan”; rokko, „naar beneden”; litak, „grond”. — Mantawa, „verdeelende van tawa”. — Pandoeng, draagbaar van hout, met snijwerk voorzien, waarop alleen mogen gedragen worden de dooden, die in de rapasan gelegd worden: de houten dooddik, in den vorm van een rijstblok. Pandoeng in 't R.Pao's: sarigan, wanneer van kaniala'-hout, atang, wanneer van boeangin-hout gemaakt; ook alleen gebezigd voor degenen, voor wie 't dipara'i doodenfeest gevierd wordt. De draagbaar van bamboe voor degenen, die niet dirapa'i heet: boelean (boele, „pikoelen”). — Ma'kampa, „bewaken”. — Pebala' kajan, „plaats waar een bala' kajan wordt opgericht”.

Blz. 60. Songko', „hoofddekse”. Tandoek gallang, „koperen hoorn”; gallang, „koperen, naar de koperen voetringen, vgl. Mal. gelang. — Ma' randing, eig. „uitdagend dansen” = matetteng. — Renge', „met een band aan het hoofd dragen”, zooals de vrouwen; de last (korf hangt op den rug). — Masangka', „breed” — Boelo, „dunne bamboe-soort”.